

میراث ایرانی

دومین میدان بزرگ تاریخی جهان نقشی در جهان

مجید مشیری نژاد

پژوهشگاه علوم انسانی
رتال جامع علوم انسانی

مسجد شیخ لطف الله
شاهکاری از معماری و کاشی کاری قرن یازدهم هجری است / عکس: فرهاد برهن

مسجد امام

عکس از روی پشت بام
مسجد امام و در پس
زمینه آن میدان امام
(میدان نقش جهان)
عکس بهزاد ترکی زاده

گشتی در میدان

از ضلع غربی که در حال حاضر ورودی اصلی میدان است وارد میدان می شویم، فضایی مستطیل شکل در مقابل چشمان ما نقش می بندد که ما در ضلع بلندتر آن قرار گرفته ایم؛ یعنی دو ضلع کوچکتر مستطیل در دو طرف راست و چپ دید ما قرار دارد و ضلع بزرگ دیگر مستطیل نیز روبروی ما قرار گرفته است. ورودی میدان در قسمتی از ضلع بزرگ واقع شده است که حدود دو سوم از طول ضلع، در سمت راست بازدید کننده و یک سوم دیگر آن در سمت چپ قرار می گیرد که با توجه به محل قرار گرفتن بناهای اصلی میدان در هر یک از اضلاع، می توان انتخاب محل ورودی را بسیار هوشمندانه دانست. در دورتادور این میدان حجره های تجاری هم شکل و زیبایی در دو طبقه وجود دارد که غالباً به تولید و فروش آثار هنری اختصاص دارد. در ضلع شمالی میدان که یکی از دو ضلع کوچک مستطیل میدان محسوب می شود، سردر یک بازار قرار دارد که به «سردر قیصریه» مشهور است و با گذر از این سردر، وارد بازاری می شویم که به بازار شاهی معروف بوده است. در ضلع کوچک دیگر میدان، مسجدی بزرگ با نام «مسجد جامع عباسی» قرار دارد که به جرات می توان آن را یکی از مساجد بی نظیر ایران و حتی جهان معرفی نمود. در دو ضلع دیگر میدان، یعنی اضلاع بزرگ مستطیل نیز دو اثر بسیار زیبا وجود دارد که هر یک ویژگیهای منحصر بفرد خود را دارد. اگر ضلع غربی میدان را به سه قسمت تقسیم کنیم، به فاصله یک سوم از سمت جنوب میدان، عمارتی تاریخی، زیبا و مرتفع با نام «عمارت عالی قاپو» قرار گرفته است و در فاصله یک سوم از سمت شمال نیز در این ضلع، ورودی اصلی میدان واقع شده است. در ضلع شرقی میدان نیز درست مقابل عمارت عالی قاپو، مسجدی به نام «شیخ لطف الله» وجود دارد که به طور یقین می توان گنبد آن را زیباترین گنبد اجرا شده در مساجد ایران دانست. در ادامه این ضلع و درست مقابل ورودی اصلی میدان نیز ورودی دیگر میدان واقع شده است.

یکی از ویژگی های مناسب میدان در حال حاضر، ممنوعیت تردد خودرو در آن است که این خود باعث ایجاد آرامش بیشتر برای گردشگران شده و فرصت بازدید

یک کاخ سلطنتی شش طبقه، دو مسجد با ویژگی های معماری بی نظیر و یک بازار با سردری زیبا در چهار طرف فضایی مستطیل شکل و بزرگ، تشکیل دهنده میدانی تاریخی در شهر اصفهان است که به میدان نقش جهان معروف است. این میدان پس از میدان «تبان آئمن» پکن دومین میدان بزرگ تاریخی جهان محسوب می شود که در چهار طرف آن، چهار اثر ارزشمند تاریخی از قرنهای قبل برجای مانده است. آنقدر بناهای تاریخی با معماری و تزئینات منحصر بفرد در اطراف این میدان وجود دارد و آنقدر زیبایی و هنر در همه جای آن قابل مشاهده است که بازدید از این میدان، همواره ساعت های زیادی از وقت بازدید کنندگان و گردشگران را به خود اختصاص می دهد و اشتیاق بازدید دوباره آن را در ذهن گردشگر باقی می گذارد. میدانی که هر گوشه از آن، یادآور ماجرای بزرگ است و می توان آن را حافظه تاریخی شهر اصفهان دانست.

▲ بازار میدان امام
حاشیه میدان، بازار
فروش صنایع دستی
عکس: بهزاد ترکی زاده

درب مسجد امام
گردهشگر ترکمن
هنگام خروج از مسجد/
عکس: بهزاد ترکی زاده

یکی از مسحور
کننده ترین
ویژگی هایی که
در این میدان
قابل لمس است،
عظمت ۸۰۰۰۰
متر مربعی این
میدان است
که در عین
عظمت، به هیچ
وجه احساس
پراکندگی به
وجود نمی آورد

جهت گیری میدان نیز بسیار هوشمندانه صورت گرفته است. به این ترتیب که جهت میدان به نحوی تعیین شده است که در تمام ساعات روز، اغلب بخش های میدان نور دارد و این نیز یکی دیگر از ویژگیهای ممتاز این میدان است.

نکته قابل توجهی که برای بازدیدکنندگان این میدان وجود دارد، امکان بازدید از کارهای مرمتی است که همواره در بخشهای مختلف میدان توسط ماهرترین استادکاران اعم از استادان مرمت آثار چوب، نقاشی، معماری و... در حال انجام است و این میدان را تبدیل به کارگاهی جذاب برای علاقه مندان به مرمت نموده است.

بناهای اطراف میدان

آنگونه که پیشتر گفته شد، چهار اثر دیدنی در چهار طرف میدان چشم نواز گردشگران است. هر یک از این بناها ویژگی هایی دارد که بر جذابیت های میدان افزوده است و بیان برخی از آنها خالی از لطف نخواهد بود.

۱- عمارت عالی قاپو (ضلع غربی میدان):

عمارتی که روزگاری به دستور شاه عباس به عنوان اولین بنا (به عنوان سردر ورودی میدان) در میدان نقش جهان در یک طبقه ساخته شده بود، اکنون عمارتی شش طبقه است که دیوارهای آن سرشار از هنر ناب ایرانی است. بازدیدکنندگان میدان، به ایوانی که در طبقه سوم این عمارت وجود دارد می روند و از آنجا - از منظره ای بسیار دیدنی که زمانی جایگاه پادشاه این سرزمین بوده است - به میدان نگاه می کنند و از دریچه دوربین های خود، تصاویری را ثبت می کنند. نقاشی هایی که بر روی دیوارهای این عمارت وجود دارد، نمونه ای عالی از مینیاتور ایرانی است که علاقه مندان به نقاشی را نیز از بازدید از این میدان راضی می کند. در طبقات مختلف این عمارت می توان مواردی نظیر ایوان های ستوندار، ستونها و سرستونهای خوش تراش چوبی، نقاشی های دیواری بر روی دیوارهای مشبک و یک تالار موسیقی بسیار زیبا را مشاهده کرد.

مناسب تری را فراهم می کند. وجود کالسکه های قدیمی و امکان کالسکه سواری در میدان و طنین انداز شدن صدای برخورد سم اسبان با سنگفرش های کف میدان، ذهن بازدیدکننده را به سفر به قرن ها پیش دعوت می کند و حسی زیبا را تداعی می کند. در دو سوی این میدان دو دروازه سنگی قرار دارد که اینها دروازه های چوگان بوده و از زمان شاه عباس صفوی (بانی این میدان) باقی مانده است و این خود تداعی کننده زندگی مردم در آن دوران و ایجاد کننده حسی متفاوت و دلنشین است. در وسط میدان کمی متمایل به جنوب، یعنی در حدفاصل بین عمارت عالی قاپو و مسجد شیخ لطف الله، میله ای قدیمی وجود دارد که مربوط به بازی مورد علاقه شاه عباس یعنی «قاپوق اندازی» بوده است. نکته مهم و اساسی که راجع به این میدان قابل ذکر است، جریان داشتن زندگی در بخش بخش میدان است. حجره ها و غرفه های مختلفی که در دورتادور میدان وجود دارد، از صبح تا شب شاهد فعالیت هنرمندانی است که حاصل کار آنها تولیداتی نظیر خاتم کاری، قلم زنی، مینا کاری، تذهیب، کار روی فلز، نقره کاری، مسگری و... است. مساجدی که در این میدان وجود دارد نیز علاوه بر عملکرد توریستی خود، هنوز دارای عملکرد مذهبی نیز هستند و در هنگام نماز، پذیرای مسلمانانی است که به اقامه نماز می پردازند. طبقه بالای میدان نیز که مرمت غرفه های آن رو به پایان است، در حال تبدیل شدن به موزه - نمایشگاه است که این نیز مکمل حس جریان داشتن زندگی در این میدان خواهد بود. به اینها می توان نورپردازی میدان در شب را نیز اضافه نمود که ایجاد کننده فضایی بسیار دلنشین و منحصر بفرد است و موجب می شود تا گردشگران تجربه ای خاطره انگیز را به دست آورند. یکی از مسحور کننده ترین ویژگی هایی که در این میدان قابل لمس است، عظمت ۸۰۰۰۰ متر مربعی این میدان است که در عین عظمت، به هیچ وجه احساس پراکندگی به وجود نمی آورد. به عبارت دیگر با وجود فاصله زیادی که بناهای موجود در چهار طرف میدان از یکدیگر دارند، اما کاملا نزدیک به هم حس می شوند و این باعث می شود که بازدیدکننده کاملا تحت تاثیر این میدان و عظمت آن قرار گیرد.

▲ کاشی کاری مسجد امام

گوشه ای از کاشی کاری گنبد اصلی مسجد/ عکس از بهزاد ترکی زاده

اگر ضلع غربی میدان را به سه قسمت تقسیم کنیم، به فاصله یک سوم از سمت جنوب میدان، عمارتی تاریخی، زیبا و مرتفع با نام «عمارت عالی قاپو» قرار گرفته است و در فاصله یک سوم از سمت شمال نیز در این ضلع، ورودی اصلی میدان واقع شده است

۲- مسجد شیخ لطف الله (ضلع شرقی میدان):

گنبد این مسجد بدون تردید، یکی از منحصر بفردترین گنبد‌های اجرا شده مساجد در سرتاسر جهان است که هم از لحاظ هندسه و تناسبات معماری (که مقطع هر دو بخش گنبد دایره است) و هم از لحاظ کاشیکاری و رنگهای به کار رفته در آن، هیچ شبیه و رقیبی ندارد. این مسجد فاقد حیاط و ایوان است و صرفاً از یک گنبدخانه بزرگ و چند راهرو تشکیل شده است. از شگفتی های منحصر بفرد دیگر این مسجد می توان به نقش و نگار بی نظیر کاشی های هفت رنگ، کتیبه های متعدد به خط بزرگترین استاد خط نستعلیق (علیرضا عباسی)، طرح شگفت انگیز نور رسانی مسجد، رنگ های خاص به کار رفته در کاشی های گنبد و ... اشاره نمود. نام این مسجد گویا از نام پدر زن شاه عباس گرفته شده است.

۳- مسجد جامع عباسی (ضلع جنوبی میدان):

این مسجد را می توان نمونه ای کامل از انواع هنرهای اصیل ایران نظیر: معماری، کاشیکاری و هنرهای روی چوب، سنگ و فلز دانست. تنوع کاشی های مسجد جامع عباسی بی نظیر است و به جرات می توان گفت که میلیونها قطعه کاشی در این مسجد به کار رفته است. حتی گلدان های سنگ مرمری که در سر بنش راهروهای مسجد قرار گرفته است نیز نمونه

هایی عالی از حجاری روی سنگ به شمار می رود که در نهایت زیبایی به اجرا درآمده است.

نکته مهمی که هم در این مسجد و هم در مسجد شیخ لطف الله وجود دارد، چرخش بسیار هنرمندانه این مساجد از جهت میدان به جهت قبله است که بازدید کننده بدون آنکه این تغییر جهت را حس کند، از جهت جغرافیایی میدان به جهت قبله می چرخد.

مسجد جامع عباسی دارای سه حیاط است که شامل حیاط مرکزی، حیاط مدرسه ناصریه و حیاط مدرسه سلیمانیه است. در حیاط مدرسه سلیمانیه سنگی وجود دارد که از نحوه نور آفتابی که بر روی سنگ می تابد، می توان ساعت و ظهر شرعی را در تمام روزهای سال فهمید.

۴- سردر قیصریه (ضلع شمالی میدان):

سردری زیبا در ضلع شمالی میدان با نقاشی های عالی بر روی آن، چهارمین بنای موجود در میدان است که به عنوان ورودی اصلی بازار محسوب می شود و چشم بازدیدکنندگان را به هنر اصیل ایرانی جذب می کند. نقاشی های این سردر نیز همانند نقاشی های عمارت عالی قاپو، از نمونه های عالی مینیاتور ایرانی محسوب می شود.

میدان امام
نمای میدان امام از داخل
مناره مسجد امام
عکس: بهزاد ترکی زاده

اطلاعاتی درباره میدان

طبق اسناد و نظریات موجود، این میدان در حدود چهار قرن قبل، پس از انتقال پایتخت حکومت صفوی از قزوین به اصفهان به دستور شاه عباس (بزرگترین پادشاه صفوی) در محل باغی به نام نقش جهان احداث شده است. ابعاد اولیه این میدان در حدود ۱۰۰۰۰۰ متر مربع بوده است که با انجام تغییراتی در دور میدان و اضافه شدن یک ردیف حجره به میدان، حدود ۲۰۰۰۰ متر مربع از مساحت آن کاسته شده است. ابعاد فعلی میدان ۵۱۰ در ۱۶۰ متر بوده و مساحت فعلی آن نیز بیش از ۸۰۰۰۰ متر مربع می باشد.

این میدان در طول تاریخ کارکردهای فراوانی داشته که از این میان می توان به کارکردهای سیاسی، تجاری، مذهبی، اجتماعی، نظامی، ورزشی و تفریحی آن اشاره نمود. مهم اینکه این میدان نه تنها برای استفاده پادشاه که برای همه مردم و بخشهای مختلف جامعه قابل استفاده بوده و این از ویژگیهای ارزشمند میدان است.

جهانگردان نامدار بسیاری در طول تاریخ به این میدان آمده اند و در سفرنامه های خود به وصف این میدان پرداخته اند که از مشهورترین آنها می توان به «پی یتر و دلاواله ایتالیایی»، «شوالیه شاردن فرانسوی»، «تاورنیه»، «سانسون»، «انگلیبرت

کمپفر»، «جملی کاری ایتالیایی» و «مادام دیولافوا فرانسوی» اشاره نمود.

جایگاه جهانی

میدان نقش جهان اصفهان در سال ۱۹۷۹ میلادی به عنوان دهمین میراث فرهنگی بشری (و به عنوان اولین آثار فرهنگی تاریخی ایرانی به همراه زیگورات چغازنبیل و تخت جمشید) به ثبت سازمان جهانی یونسکو درآمده است. آنگونه که بیان شد، پس از میدان «تیان آنمن» (Tian An Men) پکن در چین، بزرگترین میدان تاریخی جهان محسوب می شود. این میدان در مقایسه با میدان «دووژ» (Place des Vosges) پاریس که همزمان با میدان نقش جهان در دوره هائری چهارم در ابعاد ۱۴۰ در ۱۴۰ متر ساخته شده است، بیش از چهار برابر وسیع تر است. همچنین در مقایسه با میدان «سان مارکو» (San Marco) در ونیز که به صورت غیر منتظم با طول ۱۷۵ متر و عرض متغیر ۵۶ و ۹۲ متر ساخته شده است، حدود شش و نیم برابر بزرگتر می باشد. همچنین در مقایسه با «میدان سرخ مسکو» که یکی از وسیع ترین و معروفترین میادین جهان به شمار می رود نیز میدان نقش جهان دارای وسعت بیشتری می باشد. میدان «گراند پلاس» (Grand place de Bruxelles) بروکسل نیز با ابعاد ۱۱۰ در ۶۸ متری خود، وسعتی کمتر از یک دهم میدان نقش جهان اصفهان را داراست.